

HAÇLI SEFERLERİNDEN ÖNCEKİ DÖNEMDE İSLAM'DA CİHAD DÜŞÜNÇESİ (*)

Celal EMANET (**)

Öz

Bu çalışmada Batı Arabistan'da yer alan Mekke, Medine'nin de içinde olduğu Hicaz bölgesi ve Suriye'deki cihadın yapısı üzerindeki “evrensellik” ve “onun daimiliği” hakkında İslam'ın ilk yüzyılındaki düşünce ayrılıklarına dair bazı fikirler verilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca makalede 8. yüzyılın ikinci yarısında Haçlı Seferleri süresince ve daha sonrasında genel kabul görmeye devam eden Irak'taki örnek oluşturan belirli cihat teorilerinin nasıl olduğu gösterilmeye çalışılmaktadır. Bununla birlikte Haçlı Seferlerinden önceki yüzyıllarda cihat konusuyla alakalı edebî üslupla kaleme alınmış yüzlerce meşru kitabın var olmasından ve bunların neredeyse yarısından fazlasının sadece el yazması olmasından dolayı, bu denemede sadece Haçlı Seferleri öncesi dönemdeki cihat konusuna ilişkin örnek bazı teoriler ele alınmaktadır. Farklı dönemler göz önünde bulundurularak bu teorilerin karşılaştırılması gibi bir araştırmayı böyle bir çalışmada verme imkânı yoktur.

Anahtar Kelimeler: İslam, Hıristiyanlık, Cihad, Haçlı Seferleri, Siyar ve Megâzî

Jihad Insight of Islamism Before the Crusades

Abstract

This article attempts to give some idea of the divergence of opinion on the “universal” and “perpetual” nature of the jihad in the first Islamic century in Syria and the Hijaz, the province of Western Arabia that contains Mecca and Medina. It then tries to show how, in Iraq in the second half of the eighth century, certain normative theories of jihad were accepted which continued to have widespread acceptance through and beyond the period of the Crusades. However, as there are literally hundreds of legal books and other genres of literature that deal with the jihad in the centuries before the Crusades, well over half of which exist only in manuscript, this essay in no way attempts to give a full survey of the normative theories of jihad in the pre-crusading period or to weigh the comparative importance of these theories at different periods.

Keywords: Islam, Christianity, Jihad, Crusades, Siyar and Maghazi

*) Çevirisini sunduğumuz “The Idea of the Jihad in Islam before the Crusades” başlıklı bu makale Angeliki E. Laiou ve Roy Parviz Mottahedeh tarafından yayına hazırlanarak (Harvard University, Dumbarton Oaks Research Library and Collection Washington, D.C., 2001) yılında basılmış olan *The Crusades from the Perspective of Byzantium and the Muslim World* adlı çalışmadan alınmış olup, bu eserin 23-29 sayfaları arasında yer almaktadır.

**) Dr., Garden State Islamic Center, (e-posta: celalemanet@hotmail.com).

Giriş

Genel ifadeyle cihad kavramı “İslam adına kutsal savaş” olarak tercüme edilmekte ve genellikle İslam hukukunda değişmez bir kural olarak anlaşılmaktadır. Dinî literatürün referans kitabı *İslam Ansiklopedisi*’nde Emile Tyan cihad kavramının İslam’ın dünyevi gücünün tüm evrene gerekirse zor kullanılarak yayılması gerektiğini belirten prensibinden geldiğini bildirmektedir. Dahası Tyan’a göre cihad “dini bir görevdir” ve “sürekli devam eden bir niteliğe sahiptir.” Tyan, modern dönem öncesi Sünnî geleneğinden Süfyan es-Sevri’nin bu görüşüne katılmadığından bahseder. Hicri II. yüzyıl âlimlerinden Süfyan es-Sevri cihadın sadece savunma savaşı olarak bir yükümlülük olduğu görüşündedir.¹

Aslında erken dönem İslam hukukunda cihadın yapısı ve konumuyla alakalı belirgin farklılıklar mevcuttur. (İslâm fetihlerinin vukubulduğu) Ortadoğu’daki İslam hukuk tarihinde cihadın uygulanışına dair ayrıntılara bakıldığında bu farklılıkların nasıl yansıtıldığını görmek mümkündür. XIX. yüzyıl öncesine kadar İslam hukukunda bu hususu kanunlaştırılacak otoritenin olmadığını burada hatırlamak gerekir. Bundan dolayı biz, azınlık fikirlerinin korunduğu bir hukuk yapısına (veya daha doğru düşünen, meşru düşünen bir yapıya) sahibiz. Bu şekilde düşünen birden fazla kimse bulunmakta veya kurallara uygun bir duruş sergilemektedir. Bu çalışmada Batı Arabistan’da yer alan Mekke ve Medine’nin de içinde olduğu Hicaz bölgesi ve Suriye’deki cihadın yapısı üzerindeki “evrensellik” ve “onun daimiliği” hakkında İslam’ın ilk yüzyılındaki düşünce ayrılıklarına dair bazı fikirler verme amaçlanmaktadır. Ayrıca makalede VIII. yüzyılın ikinci yarısında Haçlı Seferleri süresince ve daha sonrasında genel kabul gören Irak bölgesindeki cihad teorilerinin nasıl olduğu gösterilmeye çalışılmaktadır. Bununla birlikte Haçlı Seferlerinden önce cihad konusuna ilişkin edebî üslupla kaleme alınmış yüzlerce fıkıh kitabının var olmasından ve bunların neredeyse yarısından fazlasının sadece el yazması eserler olmasından dolayı bu denemede sadece Haçlı Seferlerinden önceki döneme ait bazı örnek teoriler ele alınmaktadır. Yoksa farklı dönemler göz önünde bulundurularak bu teorilerin karşılaştırılması gibi bir araştırmayı böyle bir çalışmada verme imkânı yoktur.

Cihadla ilgili erken dönem tartışmalarını ortaya koymak için mevcut temel kaynakları gözden geçirerek başlıyoruz. Hicri II. yüzyılın ilk yarısında (766 son bulur) cihad hakkında ya genel tarih ve hukuksal düşünce ya da tarihi emsalleriyle ilgili hüküm vermeye çalışan iki tür yazma şeklinin ortaya çıktığı görüldü. Medine döneminde Hz. Peygamber tarafından düzenlenen askeri seferlerle alakalı kitaplar ve dört halifenin askeri seferlerinin de anlatıldığı bazı kitaplar onların ilkiydi. İkincisi ise *siyer* veya devletin yönetimi üzerine yazılmış olanlardı. *Megâzî* hakkında yazılmış olan kitaplar – ne yazık ki onlardan çoğu şu an mevcut değil – ez-Zuhri (ö.124/741), Urve b. Zubeyr (ö.94/714) ve Musa b. Ukbe (ö.141/758) tarafından yazılanlardı. Günümüz araştırmacılarından Martin Hinds, İbn Hişam’dan (ö.213/828 veya 218/833) önce Hz. Peygamber’in hayatını biyografi olarak nakledenlerin tümünün aslında bu üslupla ilgilerinin olduğunu belirtmektedir. Buna

1) Emile Tyan, “Djihad,” *Encyclopaedia of Islam*, 2nd ed., Leiden-London, 1960, c. II, ss. 538–40. faydalı yorumlarından dolayı Michael Bonner, Fred Donner ve Hossein Modarressi’ye teşekkür ederiz.

Siyer-i İbn Hişam'ın ana kaynağı kabul edilen İbn İshak (ö.150/767) da dâhildir.² *Megâzî* hakkında yazılan kitaplarda tarihsel olduğu izlenimi verilirken; aslında bu çalışmalar İslam'daki savaş kuralları için temel kaynaklar olarak görünmektedirler. Bunu, Malik b. Enes'in (ö.172/795) öğrencilerine *Megâzî*'den bahsetmesinden ve Musa b. Ukbe'nin aktardığı erken döneme ait örneklik teşkil eden savaş hikâyelerine başvurmaları yönündeki tavsiyesinden anlıyoruz.

Hicri II. yüzyılda devletin yönetimi üzerine yazılmış kitaplar arasında Suriye'li fakih Evzaî'ye (ö.157/773) ait kaybolmuş bir kitap vardır. Bu kitaptaki hükümlerden bir kısmının aksini savunan Ebû Yusuf (ö.182/798)³ hazırladığı eserinde kaybolan kitabın bir bölümünden alıntılar yaparak muhafaza etmiştir. İbn İshak da kaleme aldığı eserinde Evzaî'nin eserinden uzun alıntılar yapmıştır. Sonraki yüzyıllarda Zeydî yazarların eserleri sayesinde pek çok parçası sağlam kalabilmiş Muhammed en-Nefsü'z-Zekiye'nin de (ö.145/762) kayıp bir kitabı vardır.⁴ Ebû Yusuf'un, Evzaî'ye atfedilen görüşleri reddettiğini Ebû Hanife'ye (ö.150/767) atfedilen bir eserinden dolayı bilmekteyiz. Aslında Ebû Yusuf, çalışmasının Ebû Hanife tarafından hazırlanıp tamamlandığını ifade eder. Bir bölümü Fas'ta bulunan Ebû İshak el-Fazarî'nin (ö.185/801) *Siyer*'i de bu üslupla yapılmış olan çalışmalardandır.⁵ Ne yazık ki eser tamamlanamamıştır. Bu eserde tamamlanamayan bazı bölümlerin bulunduğunu, Emeviler döneminin sonu olan II. yüzyıldaki "otoritelerden" veya o dönemdeki yazarların görüşleriyle olan diyaloglardaki fazlalıklardan ve anlatımdaki edebî üsluplardan bilmekteyiz. Devletin idaresiyle ilgili kaleme alınan erken döneme ait mevcut kitaplarda iki sorun birleştirilerek ele alınmıştır. Birincisi cihadın faziletine dair olan tartışmalar; ikincisi ise cihadın caiz olmasının kurallarıdır. Bu konular metinlerde en büyük bölümü işgal etmiştir.

Hicri II. yüzyılın sonunda (820 yılından sonlanır) yapılan savaşların yasal yönleri yani İslam toplumunun maliyesiyle ilgili olan *harac* veya toprak vergisi ve *emval* hakkında yazılan eserlerde yeni bir üslup ortaya çıkmıştır. Bu tarzda yazılmış ilk örnek eser halife Mehdi'nin (158/774–169/785) bir veziri tarafından yazılmış olandır.⁶ Ebû Hanife'nin öğrencisi, Harun Reşid'in halifeliği döneminde kadılık makamında bulunan ve yukarıda adı geçen Ebû Yusuf tarafından *harac* üzerine yazılmış olan risale kaybolmamış, geçerliliğini hala devam ettiren ve herkesin bildiği bir eserdir. Buna benzer başka çalışmalar Hicri III. yüzyılda Yahya b. Âdem (ö.821/206) ve Ebû Ubeyd el-Kasım b. Sellam (ö.224/838) tarafından yapılmıştır. Bu üsluptaki yazımlar yüzyıllarca varlıklarını devam ettirmişlerdir. Muhtemelen Arap dünyasında Sünnî fakihler arasında öne çıkmış başarılı ve bu türdeki

2) Martin Hinds, "Al-Maghazi," *The Encyclopaedia of Islam*, New Edition, Leiden: E.J. Brill, 1986, c. V, ss. 1161.

3) Ebû Yusuf Yakup b. İbrahim, *er-Red alâ Siyeri'l-Evza'î*, ed. Ebû'l- Vefa el-Afgani, Kahire, trs.

4) Bu parçalar Rıdvan es-Seyyid tarafından bir araya getirilerek yakın bir zaman içinde basılacak.

5) El-Fazari, *Kitabu'l-Siyer*, ed. F. Hamadah, Beyrut, 1986.

6) Bkz. A. Ben-Shemesh, *Taxation in Islam*, Leiden, 1969, ss. 8-9.

son kitap Hanbelfi ulemasından Ebû el-Ferec Abdurrahman ibn Receb'in (ö.795/1392) yazdığı *Kitabu'l-İstihrac fi Ahkamu'l-Harac*'dır.

Toprak vergisi, kamusal maliyeye ilgili kitapların ortaya çıkmasından sonra Hz. Peygamber'in seferleri ve devlet yönetimiyle ilgili eserlerde azalmanın olduğunu burada belirtmek gerekir. Bununla birlikte özellikle cihad konusu üzerine kaleme alınan eserlerde artış görülmektedir. Bunlarda iki kategoriye ayrıldılar. İlk kategoridekiler "cihadın faziletleri" hakkında Hz. Peygamber'in sünnet ve hadislerinin toplandığı özel bölümleri de içine alanlar veya ayrı şekilde olan özgün kitaplardır. Örnek olarak, Abdullah b. Mübarek el-Marvezi'nin (ö.181/797), *Kitabu'l-Cihad* eseri kesinlikle özgün kitaplardandır ve ilk döneme ait örneklik teşkil eden bir eserdir.⁷ İkinci kategori ise fıkıh kitaplarındaki cihadla ilgili olan bölümleri içeren kitaplardır.

Burada sadece birkaçına değineceğimiz pek çok soru erken dönem yazılı eserlerinde ortaya çıkmıştır. Yukarıda da bahsedildiği gibi Süfyan es-Sevri'nin (ö.161/778) görüşü cihadın sadece savunma savaşı şeklinde bir zorunluluk olduğu,⁸ Tyan'ın bizi inandırmaya çalıştığı gibi fitri bir özellik olmadığını ortaya koymaktadır. Hicaz ve Suriye ekollerinin arasındaki bazı fikir ayrılıklarının olduğu Jacqueline Chabbi tarafından daha önceden yazıldı. Chabbi, Malik b. Enes'in (ö.179/795) Muvatta'sını derleyen el-Şeybani'nin sınır bölgelerindeki hudut savaşlarına dair öngörü eksikliğini ortaya koyar. O, cümlelerini şöyle bitirir:

II./VIII. yüzyılın Medine ehlinde imam Malik (veya en azından, sonraki nesilden olan ve imam Malik'in Hanefi müellifi Şeybani) sınır boylarındaki savaşların ve özellikle savaşçıların niyetlerinin temizliği konusuna şüpheyle yaklaşmaktadır... Cordovan'da tashih edilen (Şeybani'ye ait değil) imam Malik'e atfedilen bir *hadis* vardır. Hadiste ifade edildiğine göre her kim dindarlık konusunda (abdest alma, mes-cide ve cemaate devam etme, ibadetleri yerine getirme gibi amellerde titiz olursa) işte doğru ve hakiki *ribat* buna denir. İmam Malik'in naklettiği bu hadis onun fiili olarak da neyi savunduğunu ortaya koymaktadır... Bu geleneklerin Hicri VIII. yüzyılın sonunda gelenekçiler arasında fikir ayrılığı varsayımına müsaade edip etmediği merak edilebilir. Bu belirtilerde diğerleri (muhtemelen Arap halkı, örneğin; Irak) açık bir şekilde bu yeni bakış açısına muhalefet ederken sınır bölgesindeki askeri hizmetin değerine vurgu yapmaya başladığı zamanı tespit etmeye imkân sağlar. Eğer durum böyleyse fikir ayrılığının sembolik olarak Kâbe'ye yakın yaşamaya eğilimli olanlarla (*Mücevver*), *Ribat* yapma-

7) Abdullah b. Mübarek, *Kitabu'l-Cihad*, ed. N. Hammad, Beyrut, 1977.

8) Muhammed b. Ahmed es-Serahsi, *Şerhu's-Siyeri'l-Kebîr*, ed. S. Al-Din al-Munajjid, Kahire, 1958, c. 1, s. 187

9) J. Chabbi, "Ribât," *Encyclopaedia of Islam*, 2nd ed., 1997, c. VIII, s. 495.

ya eğilimli olanları (sınır boylarını mesken edinenler) ayırmış olması gerekmektedir. Bu sonra gelen akım yeni bir çeşit aktivistlik ortaya koymuş olmalıdır.⁹

Chabbi'nin hipotezini destekleyen pek çok kayda değer delil vardır. Chabbi, İbn Kuteybe'den (ö.276/889) alıntı yapar ve bir *mücavir* olarak ölen Fudayl b. İyaz'ın (ö.187/863) sınırlarda savaşan askerlerin kaderine ilişkin olumsuz kısa bir hikâye anlattığını¹⁰ ve bunu da Zehebî'nin onayladığını¹¹ ifade eder. Chabbi'nin varsayımına göre Malikî mezhebinin temel eserlerinden olan ve daha sonra Malik'in öğrencisi Sehnûn (ö.240/854) tarafından derlenen *el-Müdevvene*'de, İmam Malik'in ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla saldırı savaşları zorunlu değildir. Eserde anlatıldığına göre İmam Malik, bir Müslümanın askerlik hizmetini sınır boylarında yapmasının meşruluğu meselesine Emevi devletinin meşruluğu konusundaki sorunlardan dolayı ihtiyatla hatta şüpheyle yaklaşmaktadır. Bu türden bir cihadı da meşru olarak kabul etmemektedir. İmam Malik'e farklı zamanlarda defalarca şu soru sorulmuştur: “Bu yöneticilerle birlikte Bizanslılara karşı cihad (savaşma hususunda) herhangi bir kötülük ve zarar görüyor musun?” O da: “Bu şekilde hareket edilmesinde herhangi bir beis yoktur,” şeklinde cevap vermiştir. 129/746'da Bizanslılar V. Konstantin öncülüğünde Maraş'ı işgal ettilerse de, ertesi yıl Emeviler Maraş'ı geri aldılar. Yaşanan hadiseler İmam Malik'in bu şekildeki hal ve tutumunu doğrulamıştır. Hicaz bölgesi fukahası bu durumu şu şekilde açıklamaktadırlar. Emevi ordusuyla çıkılan askerî seferler, bir Müslümanın birinci vazifesi anlamına gelmez. Bu hareket sadece, İslam topraklarının tehlike altında olması durumunda takdire şayan bir durum olarak kabul edilebilir.¹²

Abdurrezzak el-San'ani'nin (ö.211/826) Hicaz ve Suriye'deki hocalarından topladığı bilgileri bir araya getirerek oluşturduğu *el-Musannef* geçmişte ihmal edilen cihad konusuna dair kıymetli bir kaynaktır. Oradaki bilgi ve bulgular, II./VIII. asrın ikinci yarısındaki cihadın zorunlu bir saldırı savaşı anlamına geldiğini ve bunun genel bir kanaat olduğunu anlamamızı sağlamıştır. Abdurrezzak, İbn Cüreyc'in (ö.150/762) meclisindeki Hicaz fukahasından oluşan saygın bir gruptan bahseder. Onlar, cihadın tamamının bir zorunluluk olması fikrini kabul etmemektedirler ve diğer dini amellere öncelik tanınması görüşündedirler.¹³

10) Chabbi, “Ribat,” s. 496.

11) Zehebî, *Siyer A'lam en-Nubela*, Beyrut, 1990, c. VIII, ss. 421–22.

12) Sehnun b. Said et-Tenuhi, *El-Müdevvene*, Kahire, 1326, c. III, s. 5. Michael Bonner, Fudayl b. İyaz'a atfederek bazı ayetler üzerindeki onların polemik halindeki tavrını ve bu konu üzerindeki anlaşmazlıklarının onların ifadelerini kullanarak aktarmaktadır. Bkz. İbn Tagriberdi, *en-Nucûm ez-Zâhire*, Kahire, trs., c. II, ss. 103–4.

13) Abdürrezzâk b. Hem'mâm, *el-Musannef*, Beyrut, 1983, c. V, ss. 171-72. Daha sonraki kuralcı görüş olarak cihadın sadece şahısların değil tüm toplumun bir vazifesi olduğunu yalnızca “zahid” fakihler tarafından desteklediği iddia edilmektedir. Ancak onların diğer dinsel vazifeleri hakkındaki tavırları ve vurgulamaları daha önemli bir husustur. Bununla beraber yine de cihadın hangi türü olursa olsun onların karşı olduğu düşünülmemelidir.

Bununla birlikte Aburrezzak'dan alıntı yapan Suriyeli fakihler muhtemelen hicrî II. yüzyılın ilk yarısında Bizans sınırlarında Müslümanların ilerlemesini diğer insanlara yansıtmak adına savaşmanın zorunlu olduğu fikrine kapıldılar. Bu yüzden Abdurrezzak *el-Musannef* adlı eserinde denizde, karada ve hudut bölgelerinde ribatın ve murabıtların faziletlerine dair pek çok hadis nakletmektedir.¹⁴

Bu dönemin önemli isimlerinden Abdullah b. Mübarek, Suriye sınırı ve kritik noktalarında Müslümanların konum ve şartlarının kötü olmasını dikkate alarak insanları uyarıya çalışmıştır. Bu sebeple cihad hakkında bir eser kaleme almıştır. Ayrıca dinde takva olanlara yönelik cihaddaki zahidliğe geniş bir bölüm tahsis etmiştir.¹⁵ İbn Mübarek, Merv, Horasan'lıydı. Suriye'ye gelerek tahsil görmüş ve imam Evzaî, ona Suriye'nin güzide fakihî adını vermiştir. Evzaî, cihadın faziletleri meselesinde Maliki mezhebiyle ihtilafa düştüğünde İbn Mübarek, Evzaî'nin yanında yer almıştır. Emevilerin son zamanlarında yaşanan dâhili karışıklıklar sebebiyle hudut bölgelerinin ihmal edildiğinin hatırlanmasında fayda vardır. Zira Evzaî ve Abdullah b. Mübarek cihad konusunu bu bağlamda ele almışlardır. Daha sonraki nesilden olan fukahadan bazısı özellikle İmam Şafi (ö.204/820), Evzaî ve Abdullah b. Mübarek'in takipçisi olmuş ve onları destekleyen yazılar kaleme almıştır. Böylece Suriye'ye ait cihad öğretisi Irak'luların çoğunluğuna örnek teşkil eden bir doktrin haline dönüşmüştür.

Küfrün ortadan kaldırılmasını cihadın temel gerekçesi olarak kabul eden Evzaî'nin görüşü, imam Şafi döneminde doruğa ulaşmıştır.¹⁶ Bununla birlikte anladığımız kadarıyla Şafi'den önce en azından Hicrî 170'li yıllara kadar fukahadan bazısı cihadı şahsi veya toplumsal bir vazife olarak görmüyorlardı.

Bu çalışma cihad kavramı ve erken dönem fukahası arasındaki cihadın haklı gerekçeleri ile alakalıdır. Biz burada Hicaz'da ve özellikle başkentten kendilerinden alınmasına içerleyenlerin yaşadığı Medine'de savunmaya yönelik cihadın var olduğu delillerini ortaya koymaya çalıştık. Üstelik saldırıya yönelik cihadı kabul etmiş olsalar bile birçok Maliki fukahası gözünde Müslümanların yasadışı liderliğini yapan Emevilerin yönettiği bir savaşa katılmayı reddeden muhalifleri de vardı. Erken dönemde ortaya çıkan Maliki-lerin tutumu şartlar uygun olduğu dönemlerde İslamî düşüncede tekrar ortaya çıkmıştır. Örneğin Ortadoğu'ya hâkim olan İlhanlı devletinin meşhur vezirlerinden Raşiddin Fazlullah; "Kendilerine kitap verilenlerden oldukları halde ne Allah'a, ne de ahiret gününe inanmayan, Allah ve Rasûlü'nün haram kıldığını haram tanımayan ve hak dini edinmeyen kimselere alçalmış oldukları halde elden cizye verecekleri hale gelinceye kadar

14) Abdürrezzâk b. Hem'mâm, *el-Musannef*, ss. 172-73.

15) Abdullah b. Mübarek, *Kitâbü'z-Zühd ve'r-Rekâik*, Malegaon, 1966.

16) M. Khadduri, *The Islamic Law of Nations: Shaybani's Siyar*, Baltimore, 1966, "Translator's Introduction," s. 58. Khadduri'nin bakış açısı (görüşü) ilk defa bir öğreti olarak Şafi tarafından formüle edilerek şu şekilde tanımlanmıştır: "Cihad, kâfirlere karşı onların imansızlıklarından dolayı mücadele etme amaçlanarak yapılmasıdır." Şafi'nin kabul gören bu tanımı cihad üzerinde daha fazla motivasyona sebep olmuştur.

savaşın!” (IX/29) ayetinin birçok çağdaşı olan âlimlerin de ifade ettiği gibi özellikle Arap putperestlerine¹⁷ yönelik olduğunu belirtmiştir. Tyan’ın dediği gibi modern oryantalist âlimlerin bakış açısına göre; Hz. Muhammed’in (sav) saldırı nitelikli cihad anlayışı Arap halkına uygulanmıştır.¹⁸

Bununla beraber günümüzde yapılan çalışmalarda Kur’an’ın cihad hakkındaki yaklaşımları daha geniş bir şekilde yer almaktadır. Onlardan birincisi; erken döneme dair *siyer* (devlet yönetimi üzerine yazılmış kitaplar) ve *megâzî* (erken dönemde vuku bulan savaşlara dair edebi yazıtlardır). Fıkıh ve tarih daha belirgin bir şekilde ayrılarak bilim dalı haline gelmesinin ardından *siyer* ve *megâzî* tarz olarak ayrılmışlardır.¹⁹ Fıkıhın gelişimi sürecinde bölgesel fıkıh ekollerinin gelişimi ve Müslümanlar birbirlerine yakın etkileşimi sebebiyle erken dönemde ulema arasında ortak zeminde buluşulmasına rağmen ilk dönem Maliki fukahasından bazılarıyla Şafi uleması cihad konusundaki görüşlerinde birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Erken dönemdekiler gibi sonradan oluşturulan ekollerde birbirlerini etkilemişlerdir. Irak’ta da benzer durum yaşanmıştır ve “azınlık” görüşleri de gelenek vasıtasıyla sonraki zamanlara da aktararak devam etmiştir.

İkincisi; cihad teorisinin kurallarının kademeli bir şekilde belirlediği erken dönemde İslam dünyasının kesin bir şekilde ortaya konamayan bir düzene uydurulmasının bir fonksiyonu olarak görülmelidir. Roma ve Sasanilerin savaş geleneklerinde zafer düşüncesi kilisenin kutsalları üzerine bina edilmişti. Kur’an ayetleri erken dönem fetihlerin İslam’ın evrensel bir devlet kurmaya namzet olduğunu doğrular nitelikte olması hasebiyle vahiyle ilgili atmosfer sunmuştur. Ama yine de bu dönemde İstanbul (Constantinople) ve Bizans İmparatorluğunun bir bölümü fethedilememiştir. Fukaha erken dönem fetihlerinden dolayı –özellikle toprakların konumu ve statüsü- mali problemlerle daha fazla ilgilendiler. Bu kategoride “toprak vergisi” ve “devletin mali durumları” gibi meseleler ortaya çıktı. Toprak konusu, biyografi ve tarih kitaplarına geçen savaş edebiyatından daha fazla işlendi. “Devletin yönetim üslubu” ile alakalı paragraflar fıkıh kitaplarının değişmeyen bir bölümü haline geldi. Cihad, Hz. Peygamber ve erken dönemde vuku bulan savaşlar tarihine dayanan bir teori olmaktan çıkarılıp Hz. Peygamberin hayatında ve ayetlerin tefsirleri vasıtasıyla resmi ve legal bir kuram haline dönüştürüldü. Kur’an’a dayandırılan bu teoride kronolojik olarak birbiriyle alakalı ayetleri organize etmek için girişimlerde bulunulmuştur. Böylece savaşı İslam milletleri için aralıksız devamlı bir zorunluluk haline getiren kılıç ayeti (bazılarına göre ayetleri) son haline ulaştı. Sonuç olarak savaş hukukunun farklı şekilde gelişimine açık bir şekilde müsaade edebilecek ayetler neshedildi. Bu arada Fukahanın Fikir Ayrılıkları (*Divergences of the Jurists*) adlı eserinde birbirinin

17) D. Krawulsky, “Fî al-Harakiyah al-Ta’rikhiyah al-İdülüjyiah li al-Jihad fi al-Islam,” *Al-İjtihad*, 12, 1991, ss. 127–131.

18) Tyan, “Djihad,” s. 538.

19) Michael Bonner, “Some Observations Concerning the Early Development of Jihad on the Arab-Byzantine Frontier,” *Studia Islamica*, 75, 1992, ss. 5–31.

yerine geçen Kur'an ayetlerinin listesini dikkatli bir şekilde yapan Taberi, bu kılıç ayetine gelince diğer ayetleri neshettiğine dair bir yorumda bulunmamıştır.²⁰

Üçüncüsü; Bizans sınırında tarafsız bir devlet kurulmasından dolayı dar'ül-İslam, dar'ül-Harp kavramları ortaya çıkmış ve evrensel hale dönüşen İslam fetihleri geçici olarak sükûta uğramıştır. Bu şekildeki bölünme VIII. yüzyılın ilk yarısında Muhammed Nefsu'z-Zekiyye isyanında görüldü.²¹ Bölünme hadisesi fukahanın ne düşündüğüne göre değil kendi doğal seyrinde gerçekleşti.²² Emevi halifesi Hişam'ın uzun saltanatı döneminde (105–125/724–743) İslam orduları Bizans sınırında olduğu gibi Batı Avrupa ve Orta Asya'da da sıkıntılarla karşı karşıya kaldılar. Aynı zamanda bu durum sınırlarda ateşkese ve ticaretin gelişmesi için yapılan antlaşmalara zemin hazırladı. İmam Şafi döneminde üçüncü ikametgâh adı altında "ticaret ilişkileri bölgesi" şeklinde yasal bir teori ortaya atıldı.²³ Bu hukuki gelişmeler yeni durumlarla ilgilenmeyi ve duruma göre hareket etmeyi gerekli kıldı.

Dördüncüsü; cihad, dindarlığın formüle edilmiş bir elementi haline getirildi. Suriye ekolünden olan Evzaî'nin Hz. Peygamber'den Emeviler'e kadar gelen liderlerin adaletle hükmetmeleri sayesinde İslam'ın mesajının dört bir yana ulaştığı kanaatindedir. Bu liderler Müslümanların geleneğini temsil konumundadırlar. Bu da bir açıdan hukuk için temel teşkil etmektedir. Evzaî'ye tezat olarak onunla fikir çatışması halinde bulunan Kureyşli çağdaşı Abdullah b. Mübarek cihadın manevi disiplinlerini ve faziletini vurgulamıştır. Hz. Peygamber'den yaptığı alıntılar eserinde en önemli bölümler olarak yer almış ve sofuluğa olan ilgisini (bu konuda ayrı bir kitap da yazmıştır) hiç saklamamıştır. Şüphesiz ki II. Haçlı Seferi boyunca İbn Asakir, Abdullah b. Mübarek'in *Kitabu'l-Cihad* eserinde Şam'da halka hitaben okumuştur. Bu da Ebû Hasan b. Munkiz (Usame'nin kardeşi) Ascalon²⁴ kuşatmasına gönüllü olarak destek vermesine sebep olmuştur.

Abdullah b. Mübarek cihadda devletin, toplumun ve bireyin rollerini birleştirmek için çabalarken sonraki popüler cihad kültürü daha sonra gelen İslam liderleri arasında garip bir biçimde dengelenen problemleri ortaya çıkarmıştır. Fukahanın çoğu cihada sadece hukuki bir Müslüman lider tarafından²⁵ gerçek kimliğini açık bir şekilde ifade etmek is-

20) Taberi, *İhtilafu'l-Fukaha*, Kahire, 1933, ss. 1–21, ve *Camiü'l-Beyan Fi Tefsiri'l-Kur'an*, Kahire, 1968, ss. 309-10.

21) Rıdvan es-Seyyid'in yayımlanacak olan çalışmalarına bakınız.

22) F. M. Donner'ın cihad hakkındaki yapmış olduğu önemli ve yenilikçi bir çalışma olan *Just War and Jihad* içindeki ("Sources of Islamic Conceptions of War,"), ed. J. M. Kelsay ve J.T. Johnson (New York, 1991), 50 ve n. 88, s. 67), O, Hicri II. yüzyılın sonlarında sabit kalan bu tarihleri ileriki bir çalışmada geliştireceği sözüünü vermektedir.

23) Halil İnalçık, "Dar al-'Ahd," *Encyclopaedia of Islam*, 2nd ed., Leiden-London, 1960, c. II, s. 116.

24) E. Sivan, *L'Islam et la Croisade*, Paris, 1968, s. 75, Bonner alıntı yapmıştır, "Some Observations," s. 20.

25) Donner, "Islamic Conceptions," s. 41. Son zamanlarda cihad üzerine Avrupa dillerinde yazılmış olan önemli edebi eserler; P. Crone, "The First Century Concept of Hira," *Arabica*, 41, 1994, ss. 352-

teyecekleri meşru halife olan imam tarafından yürütülürse cevaz verilen bir olgu olarak bakmışlardır. Fakat askeri liderlerden pek çoğu cihadın meşruluğunu iddia ederek veya en azından yürüttükleri başarılı cihad uğraşını öne sürerek bu konuyu istismar etmişlerdir. Böyle bir durumdaki lider de eğer yeterince başarılı ise kendisine bir halife tarafından izin verildiğini, doğrudan veya dolaylı olarak kendisinin halife olduğunu ima etmeyi deneyebilir. Böylece fukahadan bazılarının desteğini alabilir. Cihad, İslam toprağı olmayan bölgelerdeki ilişkilerinde olduğu gibi İslam topraklarındaki ortak politikalarda da öngörülemez bir değişken olmuştur.

87; K. Yahya Blankinship, *The End of the Jihad State: The Reign of Hisham ibn Abd al-Malik and Collapse of the Umayyads*, Albany, 1994; M. Bonner, *Aristocratic Violence and Holy War: Studies in the Jihad and the Arab Byzantine Frontier*, New Haven, Conn., 1996; A. Morabia, *Le Gihad dans l'İslam medieval: Le "combat sacre" des origines au XIIe siecle*, Paris, 1993; A. Noth, *Heiliger Krieg und heiliger Kampf in Islam und Christentum*, Bonn, 1996; ve Reuven Firestone tarafından yakında basılacak olanlardır.

